

70–86. 6. **Sorochan Yu. B.** Osobly`vosti diagnosty`ky` impresy`vnogo rivnya rozvy`tku sy`ntaksy`chnogo komponenta movlennyevoyi kompetencyiy u molodshy`x shkol'yariv iz motornoyu alaliyeyu / Yu. B. Sorochan // Naukovy`j chasopy`s NPU imeni M. P. Dragomanova. Seriya 19. Korekciyna pedagogika ta special`na psy`hologiya. Zb. naukovy`x pracz`. – K. : NPU imeni M. P. Dragomanova, 2014. – №16 – S. 219–223.

Received 11.09.2016

Reviewed 26.10.2016

Accepted 29.11.2016

УДК: 376.1–056.26–056.3

Т.В. Золотарьова
zolotareva_sumy@mail.ru

МЕТОДИКА СТИМУЛЮВАННЯ КОМПЕНСАЦІЇ ПОРУШЕНЬ

Відомості про автора: Золотарьова Тетяна Вікторівна, викладач кафедри корекційної та інклюзивної освіти Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка, Суми, Україна. E-mail: zolotareva_sumy@mail.ru

Contact: teacher Tatiana Zolotaryova, teacher of department of correctional and inclusive education, Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko, Sumy, Ukraine. E-mail: zolotareva_sumy@mail.ru

Золотарьова Т.В. Методика стимулювання компенсації порушень. У статті пропонується евристично-синергетична медико-психолого-педагогічна методика стимулювання компенсації порушень. В основі даної методики лежать принципи синергетики, теорія функціональних систем П. К. Анохіна, теорія Л. С. Виготського про зони розвитку та компенсаторні процеси в системі «особистість», принцип «завтрашньої радості» А. С. Макаренка, гештальтпсихологія. У методиці стимулювання компенсації порушень застосовуються синергетичні методи прямої компенсації дефекту, які відображають сутність процесу компенсації, способами реалізації якого вони є. Дана методика складається з шести етапів – підготовчого та п'яти основних. Протягом пропедевтичного етапу відбувається встановлення системи взаємозв'язків між активними підсистемами першої сигнальної системи учасників компенсаторного процесу. В результаті першого етапу людина визначає недостатньо розвинену підсистему А системи

«особистість», яка не може самоорганізуватись, оскільки існує відповідна їй підсистема А системи «дефект». На другому етапі знаходять підсистему Б системи «особистість», яка має вищий рівень розвитку, ніж підсистема А системи «особистість», і найчастіше об'єднується з нею в дисипативну функціональну структуру. Протягом третього етапу людина створює синестезичний образ себе з вищим рівнем розвитку та високою швидкістю самоорганізації підсистеми Б системи «особистість». Протягом четвертого та п'ятого етапів відбувається ступінчасте підвищення рівнів розвитку підсистеми Б системи «особистість».

Ключові слова: синергетика, евристика, компенсація, система «дефект», система «особистість».

Золотарева Т. В. Методика стимулювання компенсації порушень. В статті пропонується евристико-синергетическа медико-психолого-педагогическа методика стимулювання компенсації порушень. В основі даної методики лежать принципи синергетики, теорія функціональних систем П. К. Анохіна, теорія Л. С. Виготського о зонах розвитку і компенсаторних процесах в системі «личность», принцип «завтрашньої радості» А. С. Макаренка, гештальтпсихологія. В методикі стимулювання компенсації порушень застосовуються синергетическі методи прямої компенсації дефекта, котрі відображають сутність процесу компенсації, способами реалізації котрого вони являються. Данна методика складається з шести етапів – підготовчого і п'яти основних. В час пропедевтичного етапу відбувається встановлення системи взаємозв'язків між активними підсистемами першої сигнальної системи учасників компенсаторного процесу. В результаті першого етапу людина визначає недостатньо розвинуту підсистему А системи «личность», котра не може самоорганізуватись, оскільки існує відповідна їй підсистема А системи «дефект». В другому етапі знаходять підсистему Б системи «личность», котра має більш високий рівень розвитку, ніж підсистема А системи «личность», і частіше всього об'єднується з нею в дисипативну функціональну структуру. В час третього етапу людина створює синестезический образ себе з вищим рівнем розвитку і високою швидкістю самоорганізації підсистеми Б системи «личность». В час четвертого і п'ятого етапів відбувається ступінчасте підвищення рівнів розвитку підсистеми Б системи «личность».

Ключевые слова: синергетика, эвристика, компенсация, система «дефект», система «личность».

Zolotaryova T. V. Method of stimulation of compensation of disorders. The article is offered an heuristical-synergetical heuristic-

synergetical medic-psychologic-pedagogical method of stimulation of compensation of disorders. There are principles of synergetics, theory of the functional systems of P. C. Anokhin, theory of L. S. Vygotskiy about the areas of development and compensational processes in the system «personality», principle of «tomorrow gladness» of A. S. Makarenko, gestaltpsychology in the basis of method. There are sinergetical methods of direct compensation of personality are used in the method. A method has propedevtical stage and five basis stages. During the preparatory stage arise the system of intercommunications between the active subsystems of the first signal system of participants of compensatory process. As a result of realization of the first basis stage of work every participant of compensatory process reveals an insufficiently well developed subsystem A of system «personality». This subsystem can not be self-organized, as there is a subsystem A of system «defect», to corresponding to the subsystem A of system «personality». In the issue of realization of the second basis stage of work the person reveals a highly developed subsystem B of system «personality», which has of system quality self-organization. The subsystem B of system «personality» often unite with subsystem A of system «personality» to the dissipative functional structures. In consequence of realization of the third basis stage of work the participants of compensatory process creates synsense image of itself with the higher level of development of subsystem B of system «personality». On the fourth basis stage of work the person determines the way of compensation and will realize him: using the created synsense image as attractor, the person carries out the process of compensation impossible of self-organization of subsystem A of system «personality» to self-organization of subsystem B of system «personality» to achieve it zone of the nearest progressive development. On the fifth basis stage of work, using the created synsense image as attractor, the participants of compensatory process continues to carry out the work, beginning on the fourth basis stage to achieve with subsystem B of system «personality» to zone of the actual progressive development. The method is instrumental in becoming in person of skills correctly to put intermediates and ultimate aims, to overcome difficulties, which arise up in the process of attainment of aim. Healthy persons, persons with bad eyesight and dull hearing, persons with easy mental defectiveness and delay of psychical development, persons with child's cerebral paralysis can use this method.

Key words: synergetics, heuristic, compensation, system «defect», system «personality».

Постановка проблеми. Процесу компенсації присвячена велика кількість досліджень. Однак деякі важливі аспекти даної наукової проблеми потребують додаткового вивчення й обґрунтування з позицій постнекласичної наукової парадигми. Сучасні медичні, психологічні та педагогічні науки не мають змоги допомогти людині в корекції всіх її

порушень, тому вони пропонують людині адаптуватись до наявності дефекту і компенсувати його хоча би частково. Проте наявні медичні, психологічні та педагогічні методики, які використовуються для компенсації дефектів, є за своєю сутністю або розвивальними, або псевдокомпенсаторними, але не компенсаторними, що значно ускладнює процес прямої компенсації (таблиця 1, в якій термін «особистість» скорочено до «О», термін «дефект» – до «Д»). Тому людям із психофізичними порушеннями (далі – ПФП) доводиться самостійно адаптувати наявні методики до компенсації власних дефектів як підсистем системи «біо-соціо-дух». Така робота не завжди дає потрібний ефект, що ускладнює соціальну адаптацію людини.

Таблиця 1. Порівняльна характеристика прямих процесів компенсації та псевдокомпенсації

До впливу патогенного для особистості фактору		Після впливу патогенного для особистості фактору			
		До процесу		Після процесу	
Елементи системи «О»	Елементи системи «Д»	Елементи системи «О»	Елементи системи «Д»	Елементи системи «О»	Елементи системи «Д»
<i>Пряма компенсація</i> – процес самоорганізації підсистеми Б системи «особистість», спорідненої підсистемі А системи «О», який виникає внаслідок неможливості за даних умов здійснення самоорганізації підсистеми А системи «О»					
Відповідні підсистеми А систем «О» і «Д»					
Є	Немає	Немає	Є	Немає (бо немає можливості знову приєднати такий же елемент до цієї ж підсистеми)	Є
Відповідні підсистеми Б систем «О» і «Д» (споріднені відповідним підсистемам А систем «О» і «Д»)					
Немає	Немає	Немає	Немає	Є (не такий же, а схожий елемент приєднується до спорідненої підсистеми)	Немає
<i>Пряма псевдокомпенсація</i> – процес видимого заміщення ушкодженої підсистеми особистості технічним пристосуванням для спорідненої їй підсистеми особистості, після припинення взаємодії з яким зникає ефект компенсації, а відповідна підсистема дефекту залишається без змін					
Відповідні підсистеми А систем «О» і «Д»					
Є	Немає	Немає	Є	Немає	Є
Підсистема Б (технічне пристосування для підсистеми, яка споріднена підсистемі А)					
—	—	—	—	Є	Немає

Отже, виникає необхідність розробки евристично-синергетичної компенсаторної методики, яка відповідатиме наступним вимогам: 1) сутність компенсаторної методики має корелювати з сутністю процесу компенсації; 2) структура компенсаторної методики має корелювати зі

структурою процесу компенсації; 3) компенсаторна методика має базуватись на принципах, аналогічних принципам самоорганізації та саморуйнування в системах «О» і «Д» людини в ході компенсаторного процесу; 4) методи компенсаторної методики мають бути способами реалізації процесу компенсації; 5) етапи компенсаторної методики мають корелювати з етапами процесу компенсації; 6) система цілей і бажаних результатів компенсаторної методики має співпадати з системою цілей і бажаних результатів процесу компенсації; 7) компенсаторна методика має відповідати системі потреб людини в компенсації її недоліків тощо. Методика з названими характеристиками здатна забезпечити ефективне зовнішнє управління внутрішнім процесом компенсації у системах «О» і «Д». Створити таку методику дозволяє постнекласична наукова парадигма, в якій існує холістична модель управління саморозвитком біологічної, психологічної та соціальної підсистем людини через «приховані структури-аттрактори сприятливого і здорового майбутнього, яке є проявом власних шляхів, що підтримують людину, і внутрішніх сил слідувати цими шляхами» [5, с. 129]. Складовою названої моделі є запропонована нами евристично-синергетична медико-психолого-педагогічна технологія управління вертикальними процесами абілітації, розвитку, корекції, реабілітації, компенсації, гіперкомпенсації у системах «О» і «Д». Дана технологія включає шість груп методик: методики стимулювання абілітації особистості, методики стимулювання розвитку особистості, методики стимулювання корекції порушень, методики стимулювання реабілітації особистості, методики стимулювання компенсації порушень, методики стимулювання гіперкомпенсації порушень. Всі методики даної технології мають фрактальну структуру, яка допомагає швидко оволодіти алгоритмом здійснення певного вертикального процесу – розвитку, абілітації, реабілітації, корекції, компенсації, гіперкомпенсації. Управління названими процесами полягає у пригніченні самоорганізації та стимулюванні саморуйнування біологічних, психологічних і соціальних підсистем системи «Д» (у кожної людини є недоліки, які її турбують) і пригніченні саморуйнування та стимулюванні самоорганізації біологічних, психологічних і соціальних підсистем системи «О» людини відповідно до зон розвитку, у яких знаходяться підсистеми, та їхніх системних властивостей. Необхідність застосування саме нелінійного зовнішнього управління названими внутрішніми вертикальними процесами за допомогою відповідної стимулюючої методики обумовлена синергетичними характеристиками систем «О» і «Д» людини.

Аналіз актуальних досліджень. Запропонована нами методика стимулювання компенсації порушень входить до складу евристично-синергетичної медико-психолого-педагогічної технології управління вертикальними процесами у системах «О» і «Д». В основі структури всіх

методик даної технології лежить, насамперед, теорія функціональних систем П. К. Анохіна [1], оскільки етапи структури кожної методики даної технології відповідають елементам функціональної системи. Теорія функціональних систем корелює з принципом «завтрашньої радості» А. С. Макаренка [4, с. 397], який сприяє досягненню складних багатоступінчастих цілей, оскільки «завтрашня радість» за А. С. Макаренком – це «акцептор результату» за П. К. Анохіним: акцептори проміжних результатів – ближні цілі-аттрактори, які включаються в загальну мету, акцептор остаточного результату – дальня мета-аттрактор, яка включає в себе кілька проміжних цілей. Завтрашня радість допомагає людині сприймати себе з випереджаючим відображенням – відображенням того, чого в неї ще немає. Отже, принцип «завтрашньої радості» є основоположним у досягненні проміжних та кінцевої цілей, які задовольняють потреби людини в певних знаннях, уміннях, навичках.

У кожній методиці евристично-синергетичної медико-психолого-педагогічної технології управління вертикальними процесами у системах «О» і «Д» враховується уточнена нами теорія Л. С. Виготського про зони розвитку [3], яка корелює з теорією функціональних систем П. К. Анохіна. В процесі дослідження ми з'ясували, що системи «О» і «Д» і структури, які в них виникають, проходять не дві, а чотири зони розвитку. Отже, зона найближчого прогресивного розвитку (далі – НІР) і зона найближчого регресивного розвитку (далі – НРР) співпадають з акцепторами проміжних результатів, а зона актуального прогресивного розвитку (далі – АІР) і зона актуального регресивного розвитку (далі – АРР) – з акцепторами остаточних результатів.

Важливою базою створення методики стимулювання компенсації порушень є теорія Л. С. Виготського про компенсаторні процеси в системі «О». На думку науковця, дефект стимулює процеси самоорганізації в системі «О» людини з ПФП, внаслідок чого людина прагне до компенсації та гіперкомпенсації свого дефекту, що можливо лише у випадку переживання людиною своєї малоцінності або труднощів, які виникають у неї при виконанні певної роботи: «з одного боку, дефект є мінус, обмеження, слабкість, применшення розвитку; з іншого – саме тому, що він створює труднощі, він стимулює підвищений, посилений рух уперед. Центральне положення сучасної дефектології таке: кожен дефект створює стимул для вироблення компенсації» [2, с. 14]. Отже, дефект викликає саморуйнування одних підсистем особистості та самоорганізацію інших, стимулюючи в останніх компенсаторні процеси.

Кожна методика евристично-синергетичної медико-психолого-педагогічної технології управління вертикальними процесами у системах «О» і «Д» спирається, по-перше, на принципи синергетики, які

сприяють розумінню систем «О» і «Д» як відкритих, нелінійних, нерівноважних, складних і здатних до постійного об'ємного ускладнення та спрощення в процесі самоорганізації та саморуйнування, що сприяє реалізації синергетичних методів освіти; по-друге, на принципи евристики, які корелюють із принципами синергетики та сприяють реалізації евристичних методів освіти; принципи синергетики й евристики проявляються в кожній методиці даної технології фрактально. Кожна методика евристично-синергетичної медико-психолого-педагогічної технології управління вертикальними процесами у системах «О» і «Д» складається з синергетичних методів освіти, запропонованих В. О. Цикіним [5, с. 224-226] для здорових людей. Адаптувавши дані методи до потреб людей із ПФП і розмістивши їх у певній послідовності, яка враховує теорію функціональних систем П. К. Анохіна, теорію Л. С. Виготського про зони розвитку та принципи синергетики, ми помітили, що синергетичні методи освіти утворюють розвивальну, абілітаційну, корекційну, реабілітаційну, компенсаторну та гіперкомпенсаторну методику управління вертикальними процесами у системах «О» і «Д». Синергетичні й евристичні методи освіти, корелюючи між собою, включаються в кожен методик даної технології фрактально. Гештальтпсихологія сприяє більш активному використанню підсистем першої сигнальної системи під час роботи підсистем другої сигнальної системи, що значно підвищує результативність застосування кожної методики евристично-синергетичної медико-психолого-педагогічної технології управління вертикальними процесами у системах «О» і «Д».

Метою даної статті є висвітлення евристично-синергетичної медико-психолого-педагогічної методики стимулювання компенсації порушень.

Виклад основного матеріалу. В запропонованій нами методиці застосовуються синергетичні методи стимулювання компенсації порушень – способи стимулювання власної діяльності людини, спрямованої на процес самоорганізації підсистеми Б системи «О», спорідненої підсистемі А системи «О», який виникає внаслідок неможливості за даних умов здійснення самоорганізації підсистеми А системи «О». Синергетичні методи стимулювання компенсації порушень відображають сутність процесу компенсації, способами реалізації якого вони є. Послідовність розміщення методів у методиці залежить від їхньої мети. Синергетичні методи стимулювання компенсації порушень є етапами здійснення процесу компенсації, при чому реалізація наступного етапу може початись тільки після досягнення мети попереднього, що дозволяє вчасно помічати незаплановані відхилення від головної мети процесу компенсації і попереджати небажані затримки у роботі. Синергетичні методи стимулювання компенсації порушень допомагають людині визначити мету компенсаторної роботи над собою, сприяють позитивному

мотивуванню такої діяльності. В результаті досягнення мети задовольняється потреба людини в компенсації її порушень, отже, стимулюється самостійність у задоволенні її потреб та відповідальність за свої дії перед собою та перед іншими, що підвищує ефективність компенсаторного процесу.

Евристично-синергетична медико-психолого-педагогічна методика стимулювання компенсації порушень складається з підготовчого та п'яти основних етапів. Проаналізуємо роботу на кожному з них.

Протягом **підготовчого етапу** відбувається налаштування учасників освітнього процесу на компенсаторну роботу й *модифікація лінійної компенсаторної ситуації в нелінійну*. На підготовчому етапі застосування евристично-синергетичної компенсаторної методики робота полягає у плануванні й самоконтролі здійснення процесу й досягнення результату: 1) активної участі у створенні атмосфери взаємної довіри учасників компенсаторного процесу через зміну системи морфогенів, які знаходяться в освітньому середовищі; 2) створення обстановочної аферентації для підсистеми Б системи «О» – встановлення системи взаємозв'язків між активними підсистемами першої сигнальної системи учасників компенсаторного процесу.

Протягом **першого етапу** відбувається *нелінійний компенсаторний діалог* між учасниками компенсаторного процесу. На даному етапі застосування евристично-синергетичної компенсаторної методики робота полягає у плануванні й самоконтролі здійснення процесу й досягнення результату виявлення й характеризувannya підсистеми, яка є пусковою аферентацією, – першого Я-реального системи «О» – недостатньо розвиненої підсистеми А системи «О», яка не може самоорганізуватись, оскільки існує підсистема А системи «Д», відповідна підсистемі А системи «О». За даних умов є неможливою самоорганізація підсистеми А системи «О» без реалізації процесу прямої корекції – видалення елементів підсистеми А системи «Д» і приєднання відповідних їм нових (раніше відсутніх) елементів підсистеми А системи «О». Проте не завжди є можливість здійснити пряму справжню корекцію чи пряму псевдокорекцію, особливо тоді, коли відповідні підсистеми систем «О» і «Д» є біологічними підсистемами людини як системи «біо-соціо-дух». В даному випадку необхідно здійснювати такий варіант компенсаторного процесу, як компенсація нездатності підсистеми до самоорганізації – компенсація більш розвиненою підсистемою Б системи «О» нездатності менш розвиненої підсистеми А системи «О» до самоорганізації. Необхідно пам'ятати, що більш розвинена підсистема Б системи «О» пригнічує самоорганізацію і стимулює саморуйнування менш розвиненої підсистеми А системи «О», компенсуючи порівняно низький рівень розвитку підсистеми А системи «О», яка пригнічує саморуйнування і стимулює самоорганізацію підсистеми Б системи «О» у тому випадку, коли самоорганізація в

підсистемі А системи «О» неможлива через наявність відповідної підсистеми А системи «Д». Зона розвитку, в якій знаходиться підсистема А системи «О» на момент початку компенсаторного процесу, не є важливою, оскільки процес самоорганізації буде здійснюватись не у менш розвиненій підсистемі А системи «О», а у більш розвиненій підсистемі Б системи «О», яка є спорідненою підсистемі А системи «О», і в інших підсистемах системи «О», які об'єднуються з підсистемами А і Б системи «О» у дисипативну функціональну структуру та мають вищі рівні розвитку, ніж підсистеми А і Б системи «О».

Протягом **другого етапу** головним методом роботи є *пробуджуюча компенсація* підсистеми А системи «О» учасників компенсаторного процесу. На даному етапі застосування евристично-синергетичної компенсаторної методики робота полягає у плануванні й самоконтролі здійснення процесу й досягнення результату: 1) виявлення підсистеми Б системи «О», яка є спорідненою підсистемі А системи «О», найчастіше об'єднується з підсистемою А системи «О» у дисипативну функціональну структуру, має вищі рівні розвитку, ніж підсистема А системи «О», знаходиться в зоні АРР; 2) виявлення підсистем В, Г, Д тощо системи «О», які найчастіше об'єднуються з підсистемами А і Б системи «О» у дисипативну функціональну структуру, мають вищі рівні розвитку, ніж підсистема Б системи «О»; 3) виявлення таких горизонтальних зв'язків між підсистемами Б, В, Г, Д тощо системи «О», які мають недостатньо високий, на думку людини, рівень розвитку; 4) характеризування першого Я-реального горизонтальних зв'язків між підсистемами Б, В, Г, Д тощо системи «О», які мають недостатньо високий рівень розвитку, знаходяться в зоні АРР; 5) виникнення потреби в наявності нових елементів підсистем Б, В, Г, Д тощо системи «О»; 6) виникнення потреби в наявності нових горизонтальних зв'язків між підсистемами Б, В, Г, Д тощо системи «О»; 7) виникнення у людини потреби в наявності вищих рівнів розвитку горизонтальних зв'язків між підсистемами А, Б, В, Г тощо системи «О»; 8) активізація наявних елементів попереднього рівнів розвитку підсистем Б, В, Г, Д тощо системи «О»; 9) активізація останніх горизонтальних зв'язків між підсистемою Б системи «О» (головна підсистема) й підсистемами В, Г, Д тощо системи «О» (додаткові підсистеми).

Головний метод **третього етапу** – *геіштальткомпенсація* – дозволяє здійснювати аферентний синтез підсистем системи «О», активованих на попередньому етапі роботи. На третьому етапі застосування евристично-синергетичної компенсаторної методики робота полягає у плануванні й самоконтролі здійснення процесу й досягнення результату створення синестезичного образу себе, який містить: 1) образи нових (раніше відсутніх) елементів наступного рівня розвитку підсистеми Б системи «О», які необхідно приєднати до неї; 2) образ вертикальних зв'язків між елементами наступного та попереднього рівнів розвитку підсистеми Б

системи «О»; 3) образ підсистеми Б системи «О» з приєднаними новими елементами наступного рівня розвитку даної підсистеми; 4) образи нових (раніше відсутніх) елементів наступного рівня розвитку підсистеми В системи «О», які необхідно приєднати до неї; 5) образ вертикальних зв'язків між елементами наступного та попереднього рівнів розвитку підсистеми В системи «О»; 6) образ підсистеми В системи «О» з приєднаними новими елементами наступного рівня розвитку даної підсистеми; 7) образи нових (раніше відсутніх) елементів наступного рівня розвитку підсистеми Г системи «О», які необхідно приєднати до неї; 8) образ вертикальних зв'язків між елементами наступного та попереднього рівнів розвитку підсистеми Г системи «О» тощо; 9) образ підсистеми Г системи «О» з приєднаними новими елементами наступного рівня розвитку даної підсистеми; 10) образи нових (раніше відсутніх) елементів наступного рівня розвитку підсистеми Д системи «О», які необхідно приєднати до неї; 11) образ вертикальних зв'язків між елементами наступного та попереднього рівнів розвитку підсистеми Д системи «О»; 12) образ підсистеми Д системи «О» з приєднаними новими елементами наступного рівня розвитку даної підсистеми; 13) образи підсистем Б, В, Г, Д тощо системи «О», між якими утворились нові горизонтальні зв'язки; 14) образи останніх (найвищих рівнів розвитку) горизонтальних зв'язків між підсистемою А системи «О» (головна підсистема) й підсистемами Б, В, Г тощо системи «О» (додаткові підсистеми); 15) образи нових горизонтальних зв'язків між підсистемами Б, В, Г, Д тощо системи «О». Необхідно стимулювати виникнення у людини потреби в наявності названих образів.

Акцепторами проміжних результатів самоорганізації підсистем системи «О» є підсистеми образів зони НПР наступного (вищого) рівня розвитку підсистем Б, В, Г, Д тощо системи «О» (перше Я-ідеальне підсистеми Б системи «О», перше Я-ідеальне підсистеми В системи «О», перше Я-ідеальне підсистеми Г системи «О», перше Я-ідеальне підсистеми Д системи «О» тощо). Акцепторами остаточних результатів самоорганізації підсистем системи «О» є підсистеми образів зони АПР наступного (вищого) рівня розвитку підсистем Б, В, Г, Д тощо системи «О» (друге Я-ідеальне підсистеми Б системи «О», друге Я-ідеальне підсистеми В системи «О», друге Я-ідеальне підсистеми Г системи «О», друге Я-ідеальне підсистеми Д системи «О» тощо). Акцепторами проміжних результатів самоорганізації горизонтальних зв'язків між підсистемами системи «О» є підсистеми образів зони НПР наступного (вищого) рівня розвитку горизонтальних зв'язків між підсистемами Б, В, Г, Д тощо системи «О» (перше Я-ідеальне кожного горизонтального зв'язку). Акцепторами остаточних результатів є підсистеми образів зони АПР наступного (вищого) рівня розвитку горизонтальних зв'язків між

підсистемами Б, В, Г, Д тощо системи «О» (друге Я-ідеальне кожного горизонтального зв'язку).

Протягом **четвертого етапу** відбувається *самокомпенсація* недостатньо розвиненої підсистеми Б системи «О» учасників компенсаторного процесу. На даному етапі застосування евристично-синергетичної компенсаторної методики робота полягає у плануванні й самоконтролі здійснення процесу й досягнення результату компенсації, для чого необхідно:

1) ухвалити рішення про спосіб досягнення проміжного результату: а) приєднання нових елементів підсистем Б, В, Г, Д тощо системи «О» (зона НПР); б) утворення вертикальних зв'язків (зона НПР) між нині виникаючим і попереднім (нижчим) рівнем розвитку підсистеми Б системи «О»; в) утворення вертикальних зв'язків (зона НПР) між нині виникаючим і попереднім (нижчим) рівнем розвитку підсистеми В системи «О»; г) утворення вертикальних зв'язків (зона НПР) між нині виникаючим і попереднім (нижчим) рівнем розвитку підсистеми Г системи «О»; д) утворення вертикальних зв'язків (зона НПР) між нині виникаючим і попереднім (нижчим) рівнем розвитку підсистеми Д системи «О» тощо; е) утворення горизонтальних зв'язків (зона НПР) між підсистемою Б системи «О» (головна підсистема) й підсистемами В, Г, Д тощо системи «О» (додакові підсистеми);

2) вибрати програму дій: а) визначити шлях переходу підсистем Б, В, Г, Д тощо системи «О» від зони АРР до зони НПР; б) визначити шлях переходу горизонтальних зв'язків між підсистемами Б, В, Г, Д тощо системи «О» від зони АРР до зони НПР;

3) викликати компенсаторне еферентне збудження в підсистемах Б, В, Г, Д тощо системи «О», що проявляється як виникнення у людини бажання досягти зони НПР наступного (вищого) рівня розвитку: а) підсистем Б, В, Г, Д тощо системи «О»; б) горизонтальних зв'язків між підсистемами Б, В, Г, Д тощо системи «О»;

4) забезпечити реагування підсистем Б, В, Г, Д тощо системи «О» на евристично-синергетичний стимулюючий вплив самоорганізацією підсистем Б, В, Г, Д тощо системи «О» до досягнення ними зони НПР наступного (вищого) рівня їх розвитку: використовуючи як аттрактор створений синестезичний образ себе з вищим рівнем розвитку підсистем Б, В, Г, Д тощо системи «О», здійснювати процес переходу підсистем Б, В, Г, Д тощо системи «О» від зони АРР до зони НПР;

5) забезпечити реагування підсистем Б, В, Г, Д тощо системи «О» на евристично-синергетичний стимулюючий вплив самоорганізацією горизонтальних зв'язків між підсистемами Б, В, Г, Д тощо системи «О» до досягнення даними зв'язками зони НПР наступного (вищого) рівня їх розвитку: використовуючи як аттрактор створений синестезичний образ себе з вищим рівнем розвитку горизонтальних зв'язків між підсистемами Б, В, Г, Д тощо системи «О», здійснювати процес

переходу горизонтальних зв'язків між названими підсистемами від зони АПР до зони НПР;

б) досягти запланованих параметрів проміжного результату компенсаторної діяльності, тобто характеристик: а) другого Я-реального системи «О»: в результаті евристично-синергетичної стимулюючої роботи людиною її підсистеми Б, В, Г, Д тощо системи «О» мають нестабільно приєднані елементи, наступний (вищий) рівень розвитку і знаходяться в зоні НПР; б) другого Я-реального горизонтальних зв'язків системи «О»: в результаті евристично-синергетичної стимулюючої роботи горизонтальні зв'язки між підсистемами Б, В, Г, Д тощо системи «О» мають наступні (вищі) рівні розвитку, знаходяться в зоні НПР, є нестабільними;

7) забезпечити діяльність рецепторів проміжного результату компенсації, якими є вищі рівні розвитку підсистем Б, В, Г, Д тощо системи «О», з'єднаних між собою вищими рівнями розвитку горизонтальних зв'язків;

8) реалізувати зворотний зв'язок між підсистемами системи «О»: за допомогою утворення горизонтальних зв'язків забезпечити перехід інформації: а) від другого Я-реального (нестабільно більш розвинених підсистем Б, В, Г, Д тощо системи «О») до першого Я-ідеального (образу реальних нестабільно більш розвинених підсистем Б, В, Г, Д тощо системи «О»); б) від другого Я-реального (нестабільних горизонтальних зв'язків між більш високими рівнями розвитку підсистем Б, В, Г, Д тощо системи «О») до першого Я-ідеального (образу реальних нестабільних горизонтальних зв'язків між більш високими рівнями розвитку підсистем Б, В, Г, Д тощо системи «О»).

Протягом **п'ятого етапу** здійснюється *компенсація як фазовий перехід* недостатньо розвиненої підсистеми А системи «О» учасників компенсаторного процесу. На даному етапі застосування евристично-синергетичної компенсаторної методики робота полягає у плануванні й самоконтролі здійснення процесу й досягнення результату компенсації, для чого необхідно:

1) ухвалити рішення про спосіб досягнення остаточного результату: а) приєднання нових елементів підсистем Б, В, Г, Д тощо системи «О» (зона АПР); б) утворення вертикальних зв'язків (зона АПР) між нині виникаючим і попереднім (нижчим) рівнем розвитку підсистеми Б системи «О»; в) утворення вертикальних зв'язків (зона АПР) між нині виникаючим і попереднім (нижчим) рівнем розвитку підсистеми В системи «О»; г) утворення вертикальних зв'язків (зона АПР) між нині виникаючим і попереднім (нижчим) рівнем розвитку підсистеми Г системи «О»; д) утворення вертикальних зв'язків (зона АПР) між нині виникаючим і попереднім (нижчим) рівнем розвитку підсистеми Д системи «О» тощо; е) утворення горизонтальних зв'язків (зона АПР) між

підсистемою Б системи «О» (головна підсистема) й підсистемами В, Г, Д тощо системи «О» (додакові підсистеми);

2) вибрати програму дій: а) визначити шлях переходу підсистем Б, В, Г, Д тощо системи «О» від зони НПР до зони АПР; б) визначити шлях переходу горизонтальних зв'язків між підсистемами Б, В, Г, Д тощо системи «О» від зони НПР до зони АПР;

3) викликати компенсаторне еферентне збудження в підсистемах Б, В, Г, Д тощо системи «О», що проявляється як виникнення у людини бажання досягти зони АПР того ж рівня їх розвитку, що й на попередньому етапі: а) підсистем Б, В, Г, Д тощо системи «О»; б) горизонтальних зв'язків між підсистемами Б, В, Г, Д тощо системи «О»;

4) забезпечити реагування підсистем Б, В, Г, Д тощо системи «О» на евристично-синергетичний стимулюючий вплив самоорганізацією підсистем Б, В, Г, Д тощо системи «О» до досягнення ними зони АПР того ж рівня їх розвитку, що й на попередньому етапі: використовуючи як аттрактор створений синестезичний образ себе з вищим рівнем розвитку підсистем Б, В, Г, Д тощо системи «О», здійснювати процес переходу підсистем Б, В, Г, Д тощо системи «О» від зони НПР до зони АПР;

5) забезпечити реагування підсистем Б, В, Г, Д тощо системи «О» на евристично-синергетичний стимулюючий вплив самоорганізацією горизонтальних зв'язків між підсистемами Б, В, Г, Д тощо системи «О» до досягнення даними зв'язками зони АПР того ж рівня їх розвитку, що й на попередньому етапі: використовуючи як аттрактор створений синестезичний образ себе з вищим рівнем розвитку горизонтальних зв'язків між підсистемами Б, В, Г, Д тощо системи «О», здійснювати процес переходу горизонтальних зв'язків між названими підсистемами від зони НПР до зони АПР;

б) досягти запланованих параметрів остаточного результату компенсаторної діяльності, тобто характеристик: а) третього Я-реального системи «О»: в результаті евристично-синергетичної стимулюючої роботи з людиною її підсистеми Б, В, Г, Д тощо системи «О» мають стабільно приєднані елементи, рівень розвитку той же, що й на попередньому етапі, знаходяться в зоні АПР; б) третього Я-реального горизонтальних зв'язків системи «О»: в результаті евристично-синергетичної стимулюючої роботи горизонтальні зв'язки між підсистемами Б, В, Г, Д тощо системи «О» мають рівень розвитку той же, що й на попередньому етапі, знаходяться в зоні АПР, є стабільними;

7) забезпечити діяльність рецепторів остаточного результату компенсації, якими є вищі рівні розвитку підсистем Б, В, Г, Д тощо системи «О», з'єднаних між собою вищими рівнями розвитку горизонтальних зв'язків;

8) реалізувати зворотний зв'язок між підсистемами системи «О»: за допомогою утворення горизонтальних зв'язків забезпечити перехід інформації: а) від третього Я-реального (стабільно більш розвинених підсистем Б, В, Г, Д тощо системи «О») до другого Я-ідеального (образу реальних стабільно більш розвинених підсистем Б, В, Г, Д тощо системи «О»); б) від третього Я-реального (стабільних горизонтальних зв'язків між більш високими рівнями розвитку підсистем Б, В, Г, Д тощо системи «О») до другого Я-ідеального (образу реальних стабільних горизонтальних зв'язків між більш високими рівнями розвитку підсистем Б, В, Г, Д тощо системи «О»).

Висновки. Таким чином, методика стимулювання компенсації порушень пригнічує самоорганізацію та стимулює саморуйнування біологічної, психологічної та соціальної підсистем системи «Д» і пригнічує саморуйнування та стимулює самоорганізацію біологічної, психологічної та соціальної підсистем системи «О», здійснюючи зовнішнє та забезпечуючи внутрішнє управління процесом компенсації порушень людини, сприяючи міцному закріпленню нових емерджентних якостей біологічної, психологічної та соціальної складових систем «О» і «Д» і досягненню системи компенсаторних цілей. Дану методику можна застосовувати для роботи з людьми з порушенням роботи аналізаторних систем, з людьми з легкою розумовою відсталістю, затримкою психічного розвитку, дитячим церебральним паралічем; у модифікованому вигляді методика може бути використана в освітньому процесі осіб з іншими ПФП.

В подальшому необхідно розробити абілітаційні, розвивальні, корекційні, реабілітаційні, гіперкомпенсаційні методики евристично-синергетичної медико-психолого-педагогічної технології управління вертикальними процесами абілітації, розвитку, корекції, реабілітації, компенсації, гіперкомпенсації у системах «О» і «Д».

Список використаних джерел

1. Анохин П. К. Очерки по физиологии функциональных систем / Анохин П. К. – М. : Медицина, 1975. – 448 с.
2. Выготский Л. С. Основные проблемы современной дефектологии / Выготский Л. С. // Психология детей с отклонениями и нарушениями психического развития / Сост. и общая ред. В. М. Астапова, Ю. В. Микадзе. – СПб.: Питер, 2002. – 384 с.
3. Выготский Л. С. Основы дефектологии / Выготский Л. С. – СПб. : Изд-во «Лань», 2003. – 656 с.
4. Макаренко А. С. Педагогические сочинения : в 8-ми т. / Сост. : Л. Ю. Гордин, А. А. Фролов / Макаренко А. С. – М. : Педагогика, 1984. – 512 с. – 3 т.
5. Цикин В. А. Синергетика и образование : новые подходы [монография] / В. А. Цикин, А. В. Брижатый. – Сумы : СумГПУ, 2005. – 276 с.

References

1. Anohin P. K. Ocherki po fiziologii funkcional'nyh sistem / Anohin P. K. – M. : Medicina, 1975. – 448 s. **2. Vygotskii L. S.** Osnovnye problemy sovremennoi defektologii / Vygotskii L. S. // Psihologiya detei s otkloneniyami i narusheniyami psihicheskogo razvitiya / Sost. i obschaya red. V. M. Astapova, YU. V. Mikadze. – SPb.: Piter, 2002. – 384 s. **3. Vygotskii L. S.** Osnovy defektologii / Vygotskii L. S. – SPb. : Izd-vo "Lan", 2003. – 656 s. **4. Makarenko A. S.** Pedagogicheskie sochineniya : v 8-mi t. / Sost. : L. YU. Gordin, A. A. Frolov / Makarenko A. S. – M. : Pedagogika, 1984. – 512 s. – 3 t. **5. Cikin V. A.** Sinergetika i obrazovanie : novye podhody [monografiya] / V. A. Cikin, A. V. Brizhatyi. – Sumy : SumGPU, 2005. – 276 s.

Received 11.09.2016

Reviewed 26.10.2016

Accepted 29.11.2016

УДК 162.16

Н.В. Гладких

natalka.pedagog@mail.ru

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНЕ ОБСТЕЖЕННЯ ДІТЕЙ З КОМПЛЕКСНИМИ ПОРУШЕННЯМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Відомості автора: Гладких Наталя Вячеславівна, здобувач кафедри Тифлопедагогіки та психології Факультету колекційної педагогіки та психології НПУ ім. М.П. Драгоманова, вчитель-дефектолог (тифлопедагог) СЗШ «Надія» міста Києва, вчитель II категорії, Київ, Україна. Email: natalka.pedagog@mail.ru

Contact: postgraduate Gladkykh Natalia Mykhailo Dragomanov National Pedagogical University, defectologist Special School Nadia, Teacher Category II.

Гладких Н. Психолого-педагогічне обстеження дітей з комплексними порушеннями психофізичного розвитку молодшого шкільного віку.

Стаття присвячена актуальній проблемі у навчанні та вихованні дітей з комплексними порушеннями психофізичного розвитку – психолого-педагогічному обстеженню дітей даної категорії.